

Croatica 42/43/44/1995-6.

Izvorni znanstveni članak

Radoslav Katičić
(Institut für Slavistik, Wien)

**UZ PITANJE O POSTANKU I STAROSTI
GLAGOLJICE**

UDK 801.44

Oko toga kako je i kada postala glagoljica u novije vrijeme uzburkale su se u nas vode. O tom nemiru svjedoče prilozi što sežu od pisama čitatelja objavljenih u dnevnim novinama pa do članaka u kulturnim i književnim časopisima. Ima ih očito kojima je teško primiriti se pri onome što na današnjem stupnju znanstvene spoznaje o tom pitanju možemo znati. To je pak već samo za se, ako i za sad nema pretpostavaka ni mogućnosti za nove prodore na tom području, dovoljan razlog da se i u znatnosti upitamo kako s time upravo stoji, što možemo o tome valjano tvrditi, a što ne možemo. Pitanja što se postavljaju kulturnoj javnosti oko nas ne dopuštaju udobno oslanjanje na ono što se učilo.

Zbornik posvećen Eduardu Hercigonji, koji je svojim znanstvenim djelom kao malo tko u nas produbio istraživanje naše glagoljičke baštine i bitnim novim spoznajama i širokim sintetičkim zahvatima, prava je prilika da se podalje od rasprave u javnosti, kadikad i pregrijane, na miru razmotri kako stvari zapravo stoje i time dade prinos valjano utemeljenom svođenju računa, kako o našem znanju, tako i o našem neznanju o tome pitanju u ovom trenutku suvremenosti. I za kulturnu javnost bit će to najkorisnije. Jer ono što je njoj izravno trebalo reći već joj je rečeno.¹ Rečeno je izvrsno, pa to ne treba ponavljati. A kako za odgovor na pitanje o postanku i starosti glagoljice nema novih podataka, bit će ovaj moj prinos prije svega svojevrsno razmatranje o metodi, o tome, naime, kako se na temelju onoga što o tome pouzdano znamo mogu valjano izvesti najbolje utemeljeni zaključci. Što možemo, a što ne možemo znati, u tome tu danas leži sve. Među čestitarima, u krugu kolega i prijatelja, posvećujem stoga našem slavljeniku upravo ove retke.

Prije nego se pristupi predmetu najavljenom u naslovu treba, međutim, u prethodnom razmatranju raščistiti jedno metodološko pitanje, opće i temeljno, s kojim, kako pokazuju brojni od glasova što se posljednjih godina čuju u javnosti, mnogi što su u nas zauzeti oko takvih pitanja nisu na čistu. Uvode, naime, u obrazlaganje svojega mišljenja o znanstvenim pitanjima ideološke ocjene i političke osude.

Malo će tko, dakako, biti toliko naivan i misliti kako ideološka opredjeljenja i politička usmjerenja u znanstvenom životu ne igraju nikakvu ulogu. Ali koliko je god ta uloga očita, pa treba i sama da postane predmetom znanstvenog istraživanja, ideološke su i političke ocjene sasvim bezvrijedne kao razlozi za prihvaćanje ili odbacivanje znanstvenih mišljenja koja se iznose. Tu je važna jedino valjanost razloga kojima se potkrepljuju ta mišljenja i snaga koja proizlazi iz njihove valjanosti, a potpuno je nevažna pobuda onoga tko je takvo mišljenje iznio i težnja koju je time htio ostvariti.

Bez neke pobude i neke težnje ne može se čak ni razmišljati, a kamo li iznijeti obrazloženo znanstveno mišljenje. Iza svakoga takvog mišljenja stoji dakle pobuda i težnja. Ali od njih obrazloženje niti dobiva niti gubi vrijednost. Ona leži isključivo u njegovoj valjanosti. Mogu ja ne znam kako žestoko odbijati panslavističku ideologiju i jugoslavensku unitarističku politiku i mogu biti sasvim siguran da neki znanstvenik iznosi svoje mišljenje upravo iz te pobude i upravo s tom težnjom. O tome, međutim, koliko vrijede njegovi razlozi i da li mišljenje koje iznosi stoji ili ne, o tome odatle još ne znam ništa. Njegova pobuda i njegova

---

¹ Usp. S. Damjanović, *O filologiji i rodoljublju*. Jazik otačaski, Matica hrvatska, Zagreb 1995, 5–16.

težnja mogla ga je navesti da iznese jednostrano i neutemeljeno mišljenje koje ne može opstati pred znanstvenim sudom. Ali ga je ista ta pobuda i težnja mogla potaknuti da uoči i razumije nešto što stoji, ali se nije razabiralo. Ne mogu ga dakle pobijati time što ukazujem na njegovu težnju i pobudu. A ako to ipak pokušam, pokazat ću samo to da se ne razumijem u znanost. U znanstvenom se razlaganju stoga ne treba ni osvrutati na tu stranu, koliko god ona bila prisutna u životu znanosti, ne valja je ni spominjati. Od takva osvrtnja može znanosti biti samo štete, a nikakve koristi. Odmjeravanje znanstvenih razloga, koliko god i može stajati pod utjecajem obojega, ipak ni najmanjim svojim dijelom nije rasprava ni o ideologiji ni o politici. Tko ne vodi računa o tome, kobno se spotiče već na samome pragu znanstvenoga razmatranja.

Kada je pak riječ o postanku i starosti glagoljice, te o tome kako se ona našla u Hrvata, treba na prvom mjestu reći da o tome nema znanja tako pouzdanog i utvrđenoga da bi se ta pitanja mogla potpuno skinuti s dnevnoga reda. Za znanost i onako nema konačnih odgovora na pitanja koja joj se postavljaju. Svako se znanstveno pitanje ponovno otvara ako se u rasuđivanju o njem pojave novi momenti. A odgovori na pitanja kojima se ovdje bavimo što su opće prihvaćeni u znanosti zasnivaju se dobrim dijelom na posrednom zaključivanju prema podacima što se nalaze u raspoloživim vrelima i na uvjerljivu dopunjivanju njihovih znatnih praznina, pa je znanstveno opravdano što se rasprava o njima nikada sasvim ne prekida, a od vremena na vrijeme čak i oživljava. Valja se dakle zapitati što o tome sigurno znamo.

Sigurno je tako i nedvojbeno da je najstarija nama poznata slavenska pismenost, koja je potekla od učiteljstva Solunske braće, došla do nas na dva pisma: glagoljici i ćirilici. Glagoljica se ne naslanja neposredno i očito ni na koje drugo nama poznato pismo, a ćirilica je grčko pismo 9. stoljeća dopunjeno slovima za one slavenske glasove kojih u grčkom jeziku nema. Ozbiljni razlozi navode na zaključak da je glagoljica starija od ćirilice, ali nisu toliko snažni da se sve do danas ne bi iznosila i suprotna mišljenja.

Po žitjima svetih Ćirila i Metoda, a na tim se žitjima temelji sve što znamo o njihovu slavenskom učiteljstvu i nikomu još nije pošlo za rukom da razložito ospori povijesnu pouzdanost te predaje, - po tim žitjima znamo da je Konstantin filozof, koji se poslije na samrtnoj postelji zamonašio i dobio ime Ćiril, kad je od cara primio nalog da pođe u Moravu kao učitelj tek pokrštenim Slavenima, 'složio' i 'ustrojio' slavensko pismo. To se u 14. glavi Konstantinova žitja izriče ovako: ВЪСКОРЪ ЖЕ СЕ ЕМОУ БОГЪ КВИ, ПОСЛОУШАИИ МОЛИТВЫ РАБЪ СВОИХЪ. И ТОГДА СЛОЖИ ПИСМЕНА И НАЧА БЕСѢДОУ ПИСАТИ ЕВАНГ-

ГЕЛЬСКОУЮ.² To se ne može razumjeti drukčije nego kao iznašašće novoga pisma po božjoj objavi. I dalje se u istoj glavi žitja navodi pismo u kojem car, pišući moravskomu knezu, kaže da je Bog objavio slova za slavenski jezik, čega prije toga nije bilo (НАВЛЪ БОУКВИ ВЪ ВАШЪ НАЗЫКЪ, ЕГОЖЕ НЕ БЪ ДАНО БЫЛО).³ U 5. glavi Metodijeva žitja pripovijeda se to ovako: ДА ТОУ НАВИ БОГЪ ФИЛОСОФУ СЛОВЪНЪСКЪТИ КНИГЪТИ. И АБИЕ ОУСТРОИВЪ ПИСМЕНА И БЕСЪДОУ СЪСТАВЛЪ, ПОУТИ САНЪТЪ МОРАВЪСКАДО, ПОИМЪ МЕФЕОДИИ.⁴ Konstantin filozof je po tom kazivanju 'ustrojio' slavenska pismena.

Ako se te vijesti iz izričaja legende nadahnute vjerom prenesu u govor kritičke povijesti, ne može se razumjeti drukčije nego kao vijest o tome da je Konstantin filozof u naglom nadahnuću iznašao slavensko pismo. On bi ga dakle bio stvorio. Ništa se, međutim, ne kaže o tome koje je to upravo pismo. Nema izravnoga svjedočanstva da je to bila glagoljica. Što se pak obično uzima da se tu radi upravo o njoj zasniva se na tome što se s dobrim razlogom može smatrati da je ona starija od ćirilice i što pokazuje neke osobine koje ju mnogo više nego ćirilicu pokazuju kao proizvod izvornoga izuma. Nitko još nije uspio pokazati da za takvo shvaćanje nema opravdanja. Zbog toga je od svih tumačenja najproširenije i općenito se uzima kao najpouzdanije to da je Konstantin filozof izumio glagoljicu kako bi mu poslužila kao slavensko pismo. Pitanja iz našega naslova dobivaju time jasan i vrlo određen odgovor: glagoljica je nastala kao osoban izum Konstantina filozofa godine 863. u Carigradu. Odatle onda proizlazi i to kako je mogla doći Hrvatima. Ostaje još samo da se, koliko je to moguće, utvrde konkretne pojedinosti u vezi s time.

Razlozi na kojima se temelje takvi odgovori dobri su.⁵ Nisu manje, ali nisu ni više od toga. Nisu svakako takvi da se, bar po današnjem stanju našega znanja, ne bi baš nikako mogli osporiti. I osporavaju se. Treba sad

² U hrvatskom prijevodu J. Bratulića (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985, str. 70–71) to glasi ovako: *Uskoro mu se javi Bog, koji sluša molitve svojih slugu, i odmah sastavi pismena i počeo pisati evanđeoske riječi.*

³ U hrvatskom prijevodu J. Bratulića (str. 71) to glasi ovako: *učini da se ... otkrije pismo za vaš narod, koje prije nije postojalo.*

⁴ U hrvatskom prijevodu J. Bratulića (str. 101) to glasi ovako: *I tu objavi Bog Filozofu slavenske knjige, i on, odmah uredivši pismena, sastavi Riječ i krenu na put u Moravsku, uzevši Metodija.* Tu treba samo primijetiti da u najstarijem općeslavenskom književnom jeziku *knigy* ne znači samo 'knjige' nego i 'slova'.

⁵ Najcjelovitije i do sada najmjerodavnije iznio ih je V. Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, 2. izd., Berlin 1913. U istom smislu F. Grivec, *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*, Wiesbaden 1960; isti, *Slovenska blagovestnika sv. Ciril in Metod 863–1963*, Celje 1963.

vidjeti što se sve navodi da bi se uzdrimala njihova velika snaga i da li se to ičim doista postiže. Dokle god se ne postigne, ti će razlozi temeljno određivati i usmjeravati svako valjano razmišljanje, sviđali se takvi odgovori komu ili ne.

Kao prvo i najuočljivije nudi se kao razlog takvu osporavanju to da se ćirilica, a ne glagoljica, zove po sv. Ćirilu, što upućuje na pretpostavku da je upravo to ono pismo koje je sv. Ćiril izumio. No stvari se pokazuju drukčije kada se uzme u obzir zapis Upira Lihoga iz 1047. u starom ruskom rukopisu proročkih knjiga, po kojem su one ispisane iz predloška na ćirilici: **СЛАВА ТЕБѢ ГОСПОДИ ЈАКО СПОДОБИ МА НАПИСАТИ КНИГИ СИ ИС КОУРИЛОВИЦѢ**. Kako je Upirova knjiga, dakako, pisana ćirilicom, onda je njegova 'kurilovica' najvjerojatnije neko drugo pismo, s kojega ju je on prepisao na ćirilicu. To bi pak, jer je knjiga bila slavenska, bilo drugo slavensko pismo, glagoljica, za koju se zna da se u najstarije doba rabila i u Rusiji. Ako je ta pretpostavka točna, onda se u najstarije doba upravo glagoljica zvala ćirilicom, pismom sv. Ćirila, a tek poslije, kad je glagoljica u Slavena istočne crkve nestala i već bila zaboravljena, to se ime prenijelo na pismo koje je potpuno zamijenilo glagoljicu, a njime se onda od naraštaja naraštaju predavala pismenost koja je potekla od učiteljstva sv. Ćirila. Ako se takvo zaključivanje i ne može smatrati potpuno sigurnim, ipak je vrlo uvjerljivo, a pozivanje na to da se ćirilica već samim svojim imenom predstavlja kao pismo koje je poteklo od sv. Ćirila, pa to stoga nije mogla biti glagoljica, gubi svaku dokaznu moć.⁶ Za to da pismo koje je Konstantin filozof 'složio' i 'ustrojio' nije bila glagoljica nego ćirilica pozivaju se i na Črnorisca Hrabra, bugarskog pisca koji je, kako su novija istraživanja pouzdano pokazala, živio na prijelazu iz 9. u 10. stoljeće i posvjedočio da su u njegovo doba još živjeli ljudi koji su bili vidjeli slavenske učitelje.⁷ Od njega nam je ostala rasprava o podrijetlu i položaju slavenskoga pisma i književnosti. Kako je on vremenski vrlo bliz postanku slavenske knjige, njegovo svjedočanstvo ima veliku težinu. U svojem traktatu govori pobliže i o odnosu slavenskoga pisma prema grčkomu. Pri tome kaže da je većina slavenskih slova prema grčcima (**ПОДОБЪНА ГРЪЧЬСКИМЪ ПИСМЕНОМЪ**), a ostala da su prema slavenskom jeziku (**ПО СЛОВѢНЬСКОМОУ ЈАЗЫКОУ**). Novija su istraživanja pokazala da i to pripada izvornom tekstu Hrabrove rasprave.⁸ Tu se u nas zna uzimati kao da je time nedvojbeno posvjedočeno da je pismo koje je izumio Konstantin filozof bila ćirilica jer se ona

⁶ A ipak se u nas dogodi da i bolje upućeni argumentiraju tako kao da se samo sobom razumije da je upravo ćirilica pismo sv. Ćirila. Usp. M. Japundžić, *Gdje, kada i kako je nastala glagoljica i ćirilica?* Hrvatska revija 44, Zagreb 1994, 549.

⁷ Usp. К. Куев, Черноризец Храбър, София 1967, 20–33, 52.

⁸ Usp. Куев, nav. dj. 47–48.

sastoji od grčkih slova kojima su dodana još neka druga kako bi se mogli zapisati svi slavenski glasovi. Starija glagoljica bila bi onda ono što Hrabar zove 'crte i rezovi' kojima su se Slaveni služili kada je što trebalo pribilježiti dok su još bili pogani (ЧРЪТЪМИ И РЪЗЪМИ ЧТЪХЖ И ГАТАДХЖ ПОГАНИ СЖЩЕ).⁹ Zaboravlja se pri tome da slavensko *podobnъ* ne znači samo 'sličan izgledom', nego i 'pripadan', 'odgovarajući'. Hrabra se dakle može razumjeti i tako da govori o slovima u slavenskom pismu koja po glasovima koje označuju odgovaraju grčkima, i o drugima kojima se označuju glasovi što postoje samo u slavenskom govoru. To ne znači da ona prva moraju izgledati kao grčka pa da se stoga tu govori o ćirilici.

Dosta se raspravljalo o tome da li Hrabar pišući o slavenskom pismu koje je Konstantin filozof 'stvorio' (Hrabar piše: СЪТВОРИ ... ПИСМЕ-НЪ) misli na glagoljicu ili na ćirilicu. Pri tome su izneseni vrlo ozbiljni razlozi koji upućuju na to da je slavensko pismo o kojem piše bila upravo glagoljica.¹⁰ Tek ako se uvjerljivo pobiju ti razlozi, može se Hrabrova rasprava navoditi kao dokaz da je pismo koje je izumio Konstantin filozof bila ćirilica.¹¹

U Konstantinovu žitju (glava 8) pripovijeda se kako je on, putujući Hazarima da ih pouči o kršćanskoj vjeri i privuče k njoj, u bizantskom gradu Hersonu na Krimu našao evanđelje i psaltir na 'ruskom pismu' (РОУСЬСКИМИ ПИСМЕНЫ ПИСАНО). Dogodi se onda da se uzme kao da je to dokaz kako je i prije nego je Konstantin filozof izumio svoje već postojalo slavensko pismo i rabilo se u Rusa. Kao potvrda tomu navodi se još i Vlesova knjiga, nazvana po starom slavenskom bogu Velesu.¹² To bi imala biti knjiga kojoj su slova urezana u drvene daščice. Jezik joj je slavenski, a pismo neka vrsta ćirilice. Sadrži povijest ukrajinskih Slavena od 6. do 9. stoljeća. Predstavlja se kao obiteljsko vlasništvo nekog ukrajinskoga vlastelina. Navodno je pronađena 1919. u njegovu razorenom dvoru. Tek od pedesetih godina počinju se u ruskom izbjegličkom tisku pojavljivati ispisi iz nje. Objavljen je, međutim, samo snimak jedne strane jedne daščice. Ostali sadržaj Vlesove knjige poznat je tek po objavljenim navodnim prijepisima. Sama knjiga nikada nije predočena javnosti.

Na stranu sad to što je pismo Vlesove knjige nedvojbeno ćirilica, pa se na tu knjigu ne može pozivati onaj tko dokazuje da je ćirilicu stvorio

⁹ Usp. Japundžić, nav. dj. 535.

¹⁰ Usp. osobito temeljito Ст. М. Кульбакин, *Белешке о Храбровој апологији*, Глас Српске академије наука 168, Београд 1935, 42–77. Do takva zaključka dolazi i Кувев nav. dj. 54–55. Tamo je i literatura o tom pitanju.

¹¹ Japundžić pak na nav. mj. ne samo što te razloge nije pobijao, nego pozivajući se na Hrabra kao dokaz da je Konstantin stvorio upravo ćirilicu, i ne upozorava čitatelja na to pitanje.

¹² Usp. Japundžić, nav. dj. 534–535.

tek Konstantin filozof, a na Vlesovu se knjigu ipak pozivaju dokazujući da je glagoljica postojala i prije njega, pa ne može biti da ju je on 'stvorio'. Još je važnije to što su na temelju vrlo iscrpnoga i dobro utemeljenoga istraživanja izneseni dobri razlozi za tvrdnju da je Vlesova knjiga obična mistifikacija, i to prilično nezgrapna.¹³ Niti mogu niti hoću ulaziti u to radi li se doista o krivotvorini ili je Vlesova knjiga možda ipak autentična. Koji god bio pravi odgovor na to pitanje, jedno je jasno. Za Vlesovom se knjigom ne može posezati pri obrazlaganju ikojega mišljenja o postanku i starosti glagoljice, a da se prije ne pobiju razlozi zbog kojih se može smatrati krivotvorinom, osobito pak ako se pri pozivanju na nju i ne spomene da joj se autentičnost obrazloženo osporava.

Što se pak 'ruskih slova' u Konstantinovu žitju tiče, nije jasno o kakvim se slovima i kakvu jeziku radi. O tome su se iznosila razna mišljenja, no sve su to samo više ili manje uvjerljiva nagađanja. Za pitanje o kojem se ovdje raspravlja bitno je, međutim, samo jedno: rusko je ime oko polovice 9. stoljeća još čvrsto vezano za varjašku, dakle skandinavsku, tradiciju i teško je pomisliti da bi se tada moglo njime označivati išta slavensko. Tako i to otpada kao dokaz da je i prije Konstantina filozofa bilo slavenskoga pisma.

Boravak Konstantinov u Hersonu i orijentalistički studiji kojima se tamo posvetio čine uvjerljivom pomisao da su pisma koja je tada upoznao svojim oblikovanjem poslužila kao predložak za stilizaciju slova koja je on poslije uvodio za slavensku crkvenu književnost. Tako se u glagoljici prepoznao utjecaj germanskih runa, pisma gotske biblije, armenskog i gruzijskoga pisma, pa se odatle izvodio zaključak kako je i ona potekla iz dublje starine u kojoj su nastali ti alfabeti. U slavistici je već uočeno da je prvobitna glagoljica svojom likovnošću srodna armenskom i gruzijskom, pa i sirijskom i etiopskom pismu, te s gledišta kulturne povijesti nedvojbeno pripada istom sklopu. No time se ne može pobijati pretpostavka da je ona nadahnut izum sv. Ćirila. Nikoiji čovjek ne može stvoriti novo doista ni iz čega. Uvijek treba neki oslonac i predložak za svoju zamisao. Lako je shvatljivo da je Konstantin filozof to mogao naći u pismima istočnih liturgijskih jezika svojega vremena.

Kada se hoteći uvrstiti glagoljicu među ta pisma postavi tablica u kojoj se jednim pogledom mogu usporediti, onda to neupućenom, a zagrija-

---

¹³ Usp. O. B. Творогов, «Влесова книга», Труды Отдела древнерусской литературы 43, Академия наук СССР, Институт русской литературы (Пушкинский дом), Ленинград 1990, 170–254. А. А. Алексеев, *Опыт о «Влесовой книге»*, Русская литература 1995, № 2, 248–254 u prikazu novoga izdanja i prijevoda toga teksta: Влесова книга. Перевод и комментарии А. Асова, Менеджер, Москва 1994, iznio je primjedbe na jezik toga tobože prastaroga teksta u svjetlu kojih se taj pokazuje kao naivna i nezналачка patvorina.

nom čitatelju može izgledati vrlo uvjerljivo.¹⁴ Svatko pak koji se razumije u poredbu pisama već na prvi pogled vidi da osim opće sličnosti među slovima tih pisama u njihovu likovnom oblikovanju nema onakvih podudarnosti koje bi svjedočile o zajedničkom podrijetlu. Pretpostavka da je glagoljica nastala među tim pismima, na njihovu prostoru, u doba kad su i ona nastajala, ili se čak razvila iz kojega od njih, ne nalazi u toj poredbi nikakve potkrepe. A tvrdnja koja se u nas ovih posljednjih godina mogla pročitati u nestručnim publikacijama kako i danas još milijuni ljudi na Kavkazu i oko njega pišu glagoljicom čista je besmislica.

Nema, naravno, nikakva opravdanja kada se piše o 'armenskoj uglastoj glagoljici' i o 'gruzijskoj okrugloj glagoljici'¹⁵ jer ta pisma nikako i nisu glagoljica. Nema opravdanja niti za to da se u istome nizu piše o 'hrvatskoj uglastoj glagoljici' i o 'bugarskoj okrugloj glagoljici' kao da su to dva različita pisma¹⁶ jer iz poredbе nedvojbeno proizlazi da je hrvatska glagoljica mlađi oblik bugarske koju je zato ispravnije zvati starijom ili prvotnom jer nema razloga za pretpostavku da je nastala u Bugarskoj niti se ikada samo u njoj upotrebljavala. Za uspoređivanje s drugim pismima može poslužiti samo ta prvotna glagoljica. Začuđuje stoga što autori zauzeti oko dokazivanja da glagoljica nije izum Konstantina filozofa, nego da je starija, navodeći njezinu azbuku, predočuju mlađe oblike njezinih slova, čak takve koji su se razvili tek kada je glagoljički tisak u 16. stoljeću već bio uznapredovao.¹⁷ Po takvim slovima ništa se ne može zaključivati o postanku i starosti glagoljice.

Mišljenje da je glagoljica izum Konstantina filozofa pobija se i pozivanjem na sličnost glagoljičkih slova s pretkarolinškom (merovinškom) latinicom kakva se u 8. stoljeću rabila u najzapadnijim slavenskim stranama.¹⁸ Ta je sličnost doista dojmљiva, ali glagoljica ipak nije to, nego je drugo pismo. A kao što je lako pretpostaviti da su pisma istočnih liturgijskih jezika poslužila kao likovni uzorak pri izumu glagoljice, isto je tako lako moguće da je kao takav uzorak poslužilo i latinsko pismo kakvo se rabilo među najzapadnijim Slavenima u vrijeme kad je, još prije učiteljstva Solunske braće, započelo njihovo pokrštavanje, pa je moralo biti i

---

¹⁴ Usp. M. Japundžić, *Glagoljica -- hrvatsko pismo*, Tko su i odakle Hrvati. Revizija etnogeneze, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb 1993, 74.

¹⁵ Usp. Japundžić, nav. mj.

¹⁶ Usp. Japundžić, nav. mj.

¹⁷ Usp. K. Šegvić, *Jeronimska tradicija u djelu Hrabana Maura*, Nastavni vjesnik 39, sv. 9-10, Zagreb 1931, 194 i Japundžić, *Gdje, kada i kako ...?*, 543.

¹⁸ Usp. W. Lettenbauer, *Zur Entstehung des glagolitischen Alphabets*, Slovo 3, Zagreb 1953, 35-50.

crkvenih tekstova sastavljenih na slavenskom jeziku za potrebe puka i njegove vjerske pouke zapisanih upravo tim latinskim pismom. Zna se, uostalom, da su takvi tekstovi ušli i u najstarije slavenske liturgijske knjige što su potekle iz tog učiteljstva. Što je vjerojatnije nego da je Konstantin, pripremajući se da pođe Slavenima, nabavio takvih knjiga i poslužio se njima zasnivajući crkvenoslavensku književnost. Ako je to možda i bilo tako, glagoljica time ne prestaje biti nadahnuti izum sv. Ćirila jer nikoji čovjek – kako je ovdje već rečeno – ništa ne može stvoriti ni iz čega.

Jasno se, međutim, počelo ocrtavati jedno. Vjerojatnije je da su poticaji pri izumu glagoljice došli s alpskog i jadranskog Zapada ili pak s kavkaskog Istoka, nego od grčkoga kurzivnog pisma kakvo je ono bilo u 9. stoljeću, koje je mišljenje nekoć prevladavalo u slavistici.

Da glagoljica ipak nije pismo sv. Ćirila, nego da je starija i od prije vezana uz Hrvate, o tome u glagoljaša i šire u zapadnoj crkvi ima drevna predaja. Po njoj je prevoditelj svetoga pisma i liturgijskih molitava na hrvatski (pa time na slavenski) i iznalazač glagoljskoga pisma za te prijevode bio sv. Jeronim. Tu su predaju znanstvenici uglavnom sasvim odbacili kao lišenu historijske podloge. Za to ima dobrih razloga. Veliki crkveni pisac, učeni i nadahnuti prevoditelj Biblije na latinski, Sofronije Euzebije Hijeronim (oko 345–420), rodio se u provinciji Dalmaciji u vrijeme kada, po svemu što se do sada uspjelo o tome saznati, tamo još nije bilo ni traga slavenskomu jeziku. Tek kada se to zaboravilo, kad se činilo da se na istočnoj strani Jadrana oduvijek govorilo hrvatski, moglo se zamisliti da je veliki prevoditelj preveo Sveto pismo ne samo na latinski nego i na svoj materinski jezik. Pa ipak ima ih, doduše ne među ozbiljnim znanstvenicima, koji žele oživjeti jeronimsku teoriju o postanku glagoljice. Za to je potrebno dokazivati da se na Jadranu govori slavenski od prije rimskih vremena, da su Slovenci izravni potomci Veneta, a Hrvati Ilira. Oni pak koji bi upravo to dokazivali osobito se rado, dakako, pozivaju na sv. Jeronima. Istinskih dokaza za to, međutim, nitko još nije našao, iako ih ima koji misle da ih nalaze.¹⁹

Jeronimsko podrijetlo glagoljice kraj takva stanja našega znanja ne dolazi dakle u obzir. No ako je jeronimska legenda o postanku glagoljice

---

¹⁹ Osobito drastičan primjer je I. Tomažič. On se u svojoj knjizi *Veneti*, a navodi ga I. Mužić, *Podrijetlo i pravjera Hrvata*, knjižnica zbornika "Kačić", Monografije, dokumenti, građa ... br. 22, Split 1991, 170 ne spominjući pri tome na kojoj se to stranici u Tomažičevu djelu nalazi, poziva na Jeronimov komentar uz jedno novoza-vjetno ime u kojem se kaže: *Tychicus enim silens interpretatur* – 'Tihik naime treba razumjeti kao tih.' To se slabije upućenom može učiniti kao nepobitan dokaz da je sv. Jeronim znao hrvatski. Upućeniji, dakako, zna da se grčko epsilon sve do 10. stoljeća nije izgovaralo kao *i*, a da je hrvatsko tih od *tihv*, a ne od **tyhv*, pa Jeronim, i da je znao hrvatski, tu riječ ne bi pisao s epsilon. To je već dosta da se temeljito

i crkvenoslavenske književnosti starija od Solunske braće i njihove učiteljske misije, bio bi to dokaz da je glagoljica starija od njih sve ako je i predaja o tome da potječe od sv. Jeronima bez povijesnoga temelja.²⁰

Moglo se doista pokazati da veliki bogoslov Hrabanus Maurus (776–856), nedvojbeno prije nastupa sv. Ćirila i Metoda, spominje kako je sv. Jeronim sve do njegova vremena predao pismo koje je izumio neki filozof i kozmograf Etik (*Aethicus*), rodom Skit.²¹ Taj se alfabet i navodi, ali onako kako nam se pokazuje prema rukopisu Hrabanova djela nema nikakve bitne podudarnosti s glagoljicom koja bi dopuštala da se smatra jednim njezinim starijim oblikom. I prije Solunske braće postojala je dakle predaja da je od sv. Jeronima poteklo neko pismo, ali ne znamo koje.

Hrabanus Maurus osobito je tu važan jer se pouzdano zna kada je živio i radio i jer je to nedvojbeno prije misije Solunske braće. Ali predaja o Etikovu alfabetu potječe od druguda i drugdje nam je potpunije zapisana. To je spis Etika Istra, u srednjem vijeku vrlo raširen, njegova Kozmografija, opis svijeta u šest knjiga. U njoj stoji da ju je Etik napisao grčki, a Jeronim da je izradio sažetak na latinskom jeziku. Samo je taj brevijarij došao do nas, i to u brojnim rukopisima. U toj se Kozmografiji navodi i Etikov alfabet, kao jedan među mnogima, i na to se poziva Hrabanus Maurus, ne donoseći ništa novo, ali po tom njegovu navodu znamo da je Kozmografija s tim alfabetom već postojala u njegovo vrijeme.

O vremenu njezina postanka nemamo pouzdane vijesti. Ona je tipičan proizvod ranosrednjovjekovne književnosti i pokazuje znamenja irske putopisne fantastike. Na temelju podrobnoga proučavanja došlo se do zaključka da je to djelo najvjerojatnije u vezi s irskim redovnikom Virgilom, koji je 745. postao salcburški nadbiskup i kao takav ustrojio bavorsku crkvu te proveo misiju u kojoj su pokršteni karantanski Slaveni. Njegov se utjecaj po tom dobro utemeljenom mišljenju krije iza pseudonima *Aethicus Ister*, a na sv. Jeronima se taj autor poziva da svojem ironičnom izlaganju koje je u Virgilovu duhu upravljeno protiv Bonifacija, učitelja Germanije, pribavi veći ugled i odvрати protivnike od toga da ga

---

posumnja u takvo tumačenje Jeronimova komentara. No pri prosuđivanju toga tumačenja nisu nam potrebni takvi posredni zaključci. Jeronim naime u drugom djelu, u kojem se bavi skrovitim hebrejskim značenjem biblijskih imena što se pokazuju kao da ne potječu iz temeljnoga jezika objave, sam izričito kaže da je značenje imena *Tychicus* 'tih', za koje je on dobro znao da je grčko i da kao takvo znači 'Srećko', izvedeno iz hebrejskog, a ne iz njegova materinskog jezika, koji god taj bio.

²⁰ Veliku je zaslugu stekao K. Šegvić, nav. dj. 189–196 time što je jedno jasno razlučio od drugoga i naglasio dokaznu snagu jeronimske tradicije starije od Solunske braće i onda ako ta tradicija nije povijesno utemeljena.

²¹ *Migne, Patrologia Latina* 112, Pariz 1852, 1579–1580.

napadnu. Bonifacije ga je, naime, već bio napao jer je zastupao nauku o postojanju antipoda, što su neki crkveni krugovi u ono doba smatrali da je nespojivo s kršćanskom vjerom. Kako se u njegovo doba rado činilo, poigrava se raznim pismima, spekulirajući o poznatima i izmišljajući nova.²²

Tako je već u to rano doba mogla nastati predaja da je Jeronim predao kasnijem vremenu neko novo pismo. Pa kad se onda na hrvatskom kulturnom ozemlju počelo govoriti da je glagoljica od sv. Jeronima, nije to ni u kojem trenu nužno bila svjesna mistifikacija i obmana. Tek ne valja zaboraviti da Etikovo pismo kako je došlo do nas, bez obzira na nikakvu ili nekakvu, veću ili manju sličnost pojedinih slova s glagoljičkima, nikako nije glagoljica. Tek kad bi se ona kao cjelovito pismo, u sustavu u kojem je ustrojena onakva kakvu je poznamo, dala nedvojbeno potvrditi u vrijeme starije od moravske misije Solunske braće, bile bi vijesti koje upućuju na to da je ona nadahnut izum Konstantina filozofa uvjerljivo opovrgnute i moralo bi im se tražiti drukčije tumačenje. Črnorizac Hrabar jasno je vidio i izrekao da je pri slavenskom pismu koje je 'stvorio' Konstantin najvažniji njegov 'ustroj' (УСТРОЕНИЕ). Slova su Slaveni imali i prije, i grčkih, i latinskih. No njima su pisali 'bez ustroja' (БЕЗЪ УСТРОЕНИЯ).

U sklopu rasprava o postanku glagoljice i o njezinoj starosti postavlja se i pitanje o pravoj naravi njezine posebne veze s Hrvatima. Ta je veza nedvojbeno i neosporiva. No tako kako je vidimo u povijesnoj retrospektivi ona je *ex post*, nastala je tijekom kasnijega zbivanja. U najstarije doba, ono koje je blizu početcima ćirilometodske pismenosti, glagoljica se javlja na cijelom njezinu području: i na Ohridskom jezeru, i u Preslavu i Ravni, i u Basarabu, Kijevu i Novgorodu, a dakako i na području dalmatinsko-hrvatske crkve. Na cijelom ju je tom području potpuno potisnula ćirilica, samo se u Hrvata održala do novoga vremena, i to ne malim protivštinama unatoč. Ta je veza doista prisna i isključiva. Neki, međutim, smještaju tu vezu već na same početke, i glagoljice i Hrvata. Gledaju na nju kao da je bila oduvijek. Kao razlozi za to navodi se sličnost glagoljice s istočnim pismima iz kavkaskih strana, ili pak sličnost s

---

²² Usp. H. Löwe, Ein literarischer Widersacher des Bonifatius. Virgil von Salzburg und die Kosmographie des Aethicus Ister. Akademie der Wissenschaften und der Literatur zu Mainz. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jg. 1951, Nr. 11, Mainz 1952; Lettenbauer, nav. dj. 43 – 46. U novije doba pokušalo se povezati Etikovo pismo sa starim turskim runama. Usp. H. Löwe, *Aethicus Ister und das alttürkische Runenalphabet*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters namens der Monumenta Germaniae Historica 32, Köln – Wien 1976, 1–22.

pretkarolinškom latinicom sa sjevernoga Jadrana i njegova zaleđa. Prema tomu koja se sličnost navodi pomišlja se ili na to da su Hrvati donijeli glagoljicu s Istoka i pricrnomorskih stepa u novu jadransku postojbinu, ili pak na to da su je dobili na Jadranu kad su u toj novoj postojbini pokršteni, pa bilo to već u 7. ili tek pod kraj 8. stoljeća, svakako prije nego je Konstantin filozof pošao kao učitelj Slavenima.²³ No kako je ovdje već rečeno, sličnost nije još sama po sebi podudarnost koja svjedoči o zajedničkom postanju, a i takva podudarnost, ako je doista ima za pojedina slova, ne čini još pismo glagoljicom dok nema njezin ustroj. Takvim se dakle dokazivanjem ne može dokazati ono što se njime dokazuje.

Navodi se i to da su Hrvati od samoga svojega krštenja, a ono je nedvojbeno starije od ćirilometodskog učiteljstva, morali imati bar neku vjersku književnost na jeziku razumljivom crkvenomu puku. To nije sporno ni za koga, ako se malo bolje uputio u odredbe kapitulara franačke crkve i u to kako su se prema tomu odnosili u akvilejskome crkvenom sjedištu. Iako o tome nema nikakvih izravnih podataka, s velikim se pouzdanjem može tvrditi da je crkvena književnost na hrvatskome jeziku starija od ćirilometodske, a zna se i to da se takva crkvena književnost na slavenskom jeziku i preuzimala u nju. To je potvrđeno pouzdanim podacima. No nema ni traga podatku koji bi upućivao na to da je pismo te književnosti bila glagoljica. Naprotiv. Jedini uzorak takve književnosti koji je došao do nas u tzv. Brižinskim spomenicima pisan je latinicom i bez ćirilometodskoga grafičkog ustroja.

Govori se u tom sklopu i o tome da se na području jurisdikcije rimske crkve nije mogla održati liturgija na drugom jeziku nego na latinskom i pisana drugim pismom nego latinskim, osim ako je postojala čvrsta crkvena organizacija koja je imala takvu liturgiju od pamtivijeka, *ab immemorabili tempore*. Glagoljaštvo je prema takvu rasuđivanju moralo biti u Hrvata od samih njihovih početaka, čvrsto ukorijenjeno u njihovoj posebnoj crkvenoj organizaciji.²⁴ Kao na dokaz da je takva crkvena organizacija s vlastitom hijerarhijom doista postojala pozivaju se na pismo koje je papa Agaton oko 6. ekumenskog koncila što se 680. sastao u Carigradu

²³ Usp. M. Tadin, *La glagolite («Glagoljica») en Istrie, Croatie etr Dalmatie depuis ses débuts jusqu' à son approbation, limitée et bien définie, par le Saint-Siège (1248 et 1252)*, Κυρίλλω καὶ Μεθοδίω τόμος ἑόρτιος ἐπὶ τῆ χιλιοστῆ καὶ ἑκατοστῆ ἑτηρίδι, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1966, 291–329; M. Japundžić, *Gdje, kada i kako...?*, 539 i 542. Raspravljajući o tome Japundžić piše da su Bugari 'Mongoli (!) s rijeke Buga' i da su po toj rijeci dobili ime. Ne znam odakle mu to. Temeljni oblik bugarskoga imena glasi *Bulgari*, tako se oni i danas zovu na svojem jeziku, a rijeka je uvijek bila samo *Bugъ*. Jedno s drugim ne može dakle imati veze.

²⁴ Usp. Japundžić, *Gdje, kada i kako ...?*, 537, 541, 550.

pisao carevima suvladarima Konstantinu (IV. Pogonatu), Herakliju i Tiberiju, Augustima.²⁵ Papa tu piše caru o tome kako je poznato da se mnogi njegovi drugovi u službi (*synduloi, confamuli*) nalaze među Langobardima, Slavenima, Francima, Galima i Gotima te Britancima. Nema tu govora niti o biskupima niti o Hrvatima. Tu temeljnu činjenicu ne valja previdjeti. Istina jest da pod drugovima u službi rimskoga biskupa najvjerojatnije treba razumjeti druge biskupe, to više što malo prije toga papa piše o britanskom nadbiskupu Teodoru, koji mu je drug u službi (*syndulos, confamulus*) i skupa s njim biskup (*synepískopos, coepiscopus*). Istina jest i to da pišući u drugoj polovici 7. stoljeća o Slavenima među kojima ima njegovih drugova u službi papa najvjerojatnije misli i na Hrvate, ako već ne i samo na njih. Ipak to, i ako se tumači kao da se odnosi na Hrvate, nije izričita vijest o posebnoj hrvatskoj crkvenoj organizaciji i njezinoj hijerarhiji jer se ti biskupi među Slavenima lakše mogu shvatiti kao biskupi dalmatinskih gradova, dakle pripadnici rimske hijerarhije, koji su bili okruženi Slavenima i koliko je bilo moguće djelovali među njima. Pismo pape Agatona ne dokazuje dakle ono što se u vezi s postankom i starosti glagoljice njime htjelo dokazati.²⁶

Pri svem tome dokazivanju gubi se iz vida jedno. Kada se glagoljaštvo među Hrvatima u nama dostupnim vrelima prvi put spominje, papa Ivan X. u pismu koje je 925. poslao splitskomu nadbiskupu Ivanu naziva ga Metodijevom naukom (*Methodii doctrina*), oštro ga osuđuje i piše o njem kao o novoj pojavi, i to na području jurisdikcije dalmatinskih bisku-

---

²⁵ To je pismo, koje je do nas došlo u koncilskim aktima, najpristupačnije u izdanju što ga donosi Migne, *Patrologia Latina* 87, 1215–1248. Tamo je ono otisnuto u grčkom izvorniku, za koji kao da se u našoj historiografiji i ne zna, i uz to u starom latinskom prijevodu, koji se u nas do sada jedini i citira.

²⁶ Japundžić, *Gdje, kada i kako...?*, 550 piše: *Da su Hrvati došli u svoju današnju domovinu već kao kršćani svjedoči papa Agaton (Sveti) u pismu caru Konstantinu IV. Pogonatu (679), gdje izričito kaže, da su Hrvati kršćani i da imaju svoje biskupe.* Ništa od toga papa Agaton u svojem pismu izričito ne kaže. Isto tako na str. 544: *Kako sam prije bio spomenuo, papa Agaton u pismu caru Konstantinu IV. Pogonatu piše, da su Hrvati kršćani, da imaju svoje biskupe, a to znači vlastitu hijerarhiju.* Pri tome se poziva na S. Sakača, *Ugovor pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu (oko g. 679)*, *Croatia sacra* 1, Zagreb 1931, 56 i 82, no na tim stranicama ne spominju se takve riječi u papinu pismu. Japundžić, međutim, na str. 537 tvrdi kako papa caru "piše doslovno": *Croatea* (1, očita tiskarska greška mjesto *Croatae*) *sunt christiani et habent proprios episcopos* (!). U papinu pismu tih riječi nema. Kao potkrepu navodi Japundžić J. Kolarića, *Historiografija o pokatoličenju Hrvata*. Tko su i odakle Hrvati, 84. Na toj stranici nema ništa o tim riječima u pismu pape Agatona. Sam Japundžić pak ne navodi mjesto u izdanju pisma na kojem stoje riječi što ih on, kako piše, navodi doslovno. Tesko je osim toga zamisliti da bi papa u drugoj polovici 7. stoljeća Hrvate nazivao mnogo mlađim oblikom njihova latinskog imena *Croatae*.

pa. To je vrlo jasno svjedočanstvo. Znalo se odakle je u hrvatskim stranama glagoljaštvo. Od Metodijeve smrti bilo je tada prošlo samo četrdeset godina. Ne može se dakle raditi o nečem što Rim priznaje jer nekoj posebnoj crkvenoj organizaciji pripada od pamtivijeka, a nema veze s učiteljstvom Solunske braće.

U sklopu dokazivanja da je glagoljica i glagoljaštvo starije od svetih Ćirila i Metoda iznose se i neki rezultati istraživanja predložaka s kojih su prevedeni najstariji crkvenoslavenski svetopisamski i liturgijski tekstovi. Tu se nalaze podatci koji upućuju na to da se prevodilo iz starije latinske Biblije (*Itala vetus*), kakva se čitala u franačkoj crkvi prije nego je za Karla Velikoga iz Rima uvedena Jeronimova Vulgata, da su i liturgijski tekstovi takvi kakvi su se u to isto doba prestali rabiti, pokazuju se neke podudarnosti s Wulfilinim gotskim prijevodom Biblije.²⁷ Sve to treba provjeriti, i same podatke i utemeljenost zaključaka koji se izvode iz njih. Vrlo je teško dobiti nad takvom argumentacijom pouzdan pregled. Dok vrhunski znalci biblijske i liturgijske tekstologije ne kažu o tome svoju s tim se dokazima ne može baratati. A pri tome se i ne radi baš o glagoljici, nego o crkvenoslavenskim prijevodima, kojim god pismom bili pisani.

Pokazuje se tako da do sada nisu izneseni valjani razlozi da se ospori tumačenje vrelâ najstarije ćirilometodske književnosti po kojemu se iz njih saznaje da je glagoljicu nadahnuto izumio Konstantin filozof 863. u Carigradu. Treba se dakle primiriti pri takvu shvaćanju. Treba se primiriti pri njem, ali, dakako, ne kao pri konačno i neoborivo dokazanom, nego kao pri za sada i do daljnjega daleko najvjerojatnijem. Tako ga treba i usvijestiti u našoj kulturi i naobrazbi. Samo tako nas ona može unaprijediti i zadovoljiti.

No isto tako valja uvijek imati na umu da sâmo treba naći jedan nedvojbeno glagoljički spomenik stariji od 863, pa da se sve pokaže drukčijim, da tumačenje koje se danas pokazuje kao najvjerojatnije od svih bude pobijeno i da se mora odbaciti. I treba izgledati za podatcima koji upućuju u tom smislu, treba ih tražiti, a kad se nađu, pomno ih pohranjivati i slagati u moguće cjeline ne bi li se pokazala nova slika. Ali u svakom trenu i prosuđivati, strogo i pomno, pokazuje li se doista ili nam se to samo pričinja. Tek ako se tako postupa i rasuđuje, ostaje se na tlu znanosti. Ako se tako ne postupa, nema koristi ni od najveće učenosti.

A našega slavljenika, profesora Eduarda Hercigonju, molim da mi oprostí što sam, eto, njemu u čast tu raspravljao samo o onome što on zna i bolje od mene.

---

²⁷ Usp. Tadin, 310-316; Japundžić, 545-547.

ZUSAMMENFASSUNG

ZUR FRAGE NACH DER ENTSTEHUNG UND DEM ALTER
DER GLAGOLITISCHEN SCHRIFT

Aus Anlaß der in den letzten Jahren in Kroatien immer lauter werdenden Stimmen, die sich für eine Revision der vorherrschenden wissenschaftlichen Ansichten über die Entstehung und das Alter der glagolitischen Schrift einsetzen und eine Anerkennung ihres vorkyrillomethodianischen und seit Urzeiten kroatischen Ursprungs einfordern, wobei in der Regel auch ideologische Einstufungen und politische Urteile eine Rolle spielen, werden in diesem Aufsatz von rein wissenschaftlichem Standpunkt die Grundlagen für eine Beantwortung dieser Frage und die dabei zu verwendenden methodischen Vorgangsweisen gemustert und beurteilt. Es ist das ein Beitrag zur Methodologie der Quellendeutung. Nachdem alle bisherigen Argumentationsansätze durchgespielt wurden, zeigt sich, daß bisher keine Begründung vorgebracht werden konnte, vor der man von der bisher allgemein anerkannten Annahme, die glagolitische Schrift sei 863 in Konstantinopel als inspirierte Eingebung Konstantins des Philosophen erfunden worden, abrücken müßte. Diese Annahme ist jedoch nicht in dem Maße gesichert, daß man sie als endgültige Antwort auf die im Titel gestellte Frage ansehen könnte. Es ist auch weiterhin nach Quellenangaben und Nachrichten Ausschau zu halten, die darauf hindeuten, daß diese Frage dennoch eine andere Antwort bekommen muß.